

COJOCĂRITUL ÎN TIMIȘOARA

N. Țăranu

Așezarea orașului Timișoara la răspîntia străvechilor drumuri comerciale ce vreme de veacuri au legat marile cetăți din răsăritul și apusul lumii vechi, a determinat în mare parte apariția timpurie a unui însemnat număr de meșteșuguri ce-au găsit aici un mediu prielnic dezvoltării lor.

Din documentele ce ne parvin reiese că meșteșugurile în orașul nostru au ajuns în evul mediu la un atît de înalt grad de dezvoltare încît prin veacul al XIV-lea le aflăm organizate în bresle, avînd în frunte cite un staroste. *

Din lipsă de documente scrise e greu de precizat care a fost situația lor în Timișoara veacurilor următoare, îndeosebi în epoca stăpînirii turcești.

Conscripția austriacă din 1718—1832 ** atestă prezența unor meșteșuguri în cetatea Timișorii la data eliberării acesteia de sub turci.

Printre meșteșugarii menționați în conscripție, întîlnim mulți cojocari. Unii dintre ei erau originari din Timișoara sau din orașele și satele bănățene, iar alții veniți din Transilvania, Principatele Române, Turcia și Serbia Veche.

Începuturile cojocăritului în partea locului trebuie căutate mult înaintea anului 1718 de vreme ce în anul 1362 este pomenit într-un act de judecată cojocarul (pelliper) Mihail Ereg ca parte într-un proces cu fierarul (faber) Antoniu, ambii fiind locuitori ai satului dispărut Zaredahel din apropierea Timișorii. ***

Ca meșteșug specializat, cojocăritul în Timișoara pînă în a doua jumătate a veacului XIX a fost practicat în mare parte de către meșteri sîrbi cu meseria învățată în atelierele cojocarilor din Vîrșeț sau din alte orașe și stabiliți apoi în cele două suburbii ale Timișorii : Palanca Mică, Mehala de azi și Palanca Mare care în anul 1744 a primit numele de Fabrik. Abia în ultimele două decenii ale veacului trecut, în urma îndemnurilor stăruitoare ale lui Emanoil Ungureanu ajutat de dascălul

* Ștefan Pascu : Meșteșugurile din Transilvania pînă în veacul XVI, pag. 68.

** Polgarok nevjegyzeke (1718-től 1832 ig).

*** Fr. Pesty : Krassó varmegye III. pag. 46.

Ion Ardeleanu de la Școala de ucenici, țăranii bănațeni din pătura nevoiașă se încumetă să-și trimită copii la oraș să învețe o meserie. În mod frecvent aceștia îmbrățișau meșteșugul cojocăritului, ca fiind mai apropiat de mediul sătesc de care cu greu se despărteau.

Urmînd ucenicia în atelierele meșterilor sirbi, învățăceii români își însușeau odată cu meșteșugul și terminologia profesională în mare parte sîrbească, transmițînd-o la rîndul lor urmașilor în aceeași limbă. Iată de ce cojocarii români pînă în zilele noastre încă mai folosesc în limbajul lor profesional termenii sîrbești. Chiar și denumirile provenite din limbile turcă, bulgară, maghiară și germană cu care este presărat acest limbaj, au fost preluate de asemenea prin filieră slavă.

Procesul de românizare al cojocăritului în Timișoara începe o dată cu sporirea numărului de meșteri români organizați într-o corporație aparte, susținută de asociația „Meseriașul” și banca „Protectorul” ambele înființate de Em. Ungureanu în acest scop. Reuniunile cojocărilor și străitarilor ce aveau loc în după amiezile zilelor de sărbătoare în sala ospătăriei „La Crucea Albă” din cartierul Fabrik, precum și parăzile organizate în cadrul corporației, încă erau prilejuri de manifestare și solidarizare a elementului românesc din tagma meșteșugărească din Timișoara.

Către sfîrșitul veacului trecut, concurența stîrnită de numărul mare al cojocărilor a avut drept consecință pauperizarea multora dintre ei. Meșterii sărăciți se văd nevoiți să-și închidă atelierele și să se angajeze ca lucrători la cojocarii înstăriți care au izbutit să înfrunte urmările crizei. Ca să le vină în ajutor administrația orașului a îngăduit meșterilor autorizați să practice pe lîngă meșteșugul cojocăriei și îndeletnicirea de înțepători, adică de măcelari de ovine în sezonul de iarnă.¹

Tăierea se făcea de obicei în ajunul zilelor de piață, adică luni seara și joi seara. Carnea îmbrăcată² în pielea animalului sacrificat era transportată cu tumba³ în zorii zilei următoare pe piețele din Fabrik și Cetate, unde fiecare înțepător își avea șatra prevăzută cu un perpeleag de lemn și cu un buciume pentru snopit, fixat pe trei picioare. Vînzarea cîrnii de miel se făcea la „cerec”⁴ sau la firtai⁵. O mare parte din cojocarii timișoreni, care n-au vădit prea mari aptitudini profesionale se îndeletniceau cu înțepatul mieilor și cu argăsitul pieilor pe care le vindeau celorlalți cojocari.⁶

¹ Sezonul înțepatului începea o dată cu apariția mieilor și se încheia primăvara, „la vremea înțarcatului”.

² Pentru a-și păstra frăgezimea, mielul curățit de măruntaie era din nou îmbrăcat în pielea sa.

³ Tumba este un cărucior cu două roți tras de ucenici. }

⁴ Cerec — jumătate de miel.

⁵ Firtai — un sfert de miel.

⁶ Valoarea pieilor pînă în preajma celui de-al doilea război era fixată la prețurile de mai jos: pielea de miel mic 12 lei, pielea de miel mare 60 lei, pielea de oaie 60 lei, astrahanul negru, 150 lei.

Marea diversitate a pieselor vestimentare din piele a dus în veacurile trecute la o specializare a cojocarilor pe branșe. Astfel, la sfîrșitul secolului XIX existau ateliere în care se executau numai cojoace lungi sau numai pieptare și becheșe, în altele se lucrau păclii și bundașe, ori mincii și scurteici (iacne). Căciularii s-au separat de cojocari, iar prelucrarea cavlacurilor din care rezulta hira sau meșina utilizată în ornamentația aplicată, avea loc în ateliere speciale.

Indiferent de branșe în care s-au specializat cojocarii, îndeletnicirea lor de bază rămîne prelucrarea pieilor de ovine.

Acest meșteșug comportă o serie de operații ce se desfășoară în etape legate de anotimpuri.

Pentru cojocarii ce-și desfășeau produsele la șatră în tirguri era de mare importanță clasificarea și selecționarea pieilor din stocul propriu. Sortarea lor se făcea în funcție de greutatea și vîrsta animalului, sau „după cuțit” cum spuneau cojocarii înțepători.

— În categoria pieilor „de cuțitul” I intră blănițele trase de pe mieii recent fățați. Din acestea se confecționau gulerele pentru cojoace, fețele și căptușeala căciulilor.

— Pieile „de cuțitul” II, provenite de la miei cu o greutate corporală de 10—12 kg sînt folosite la confecționarea pieptarelor și perpecelor (becheșe).

— Pieile „de cuțitul” III trase de pe noaceni¹ cu greutatea pînă la 30 kg constituie materia primă pentru cojoacele lungi, pentru bundițe și mincii.

— Pieile de oaie și de berbec cu lîna lungă jupuite toamna tîrziu fac parte din categoria a IV-a. Din ele se făceau bunzile, păcliile și sacii pentru picioare.

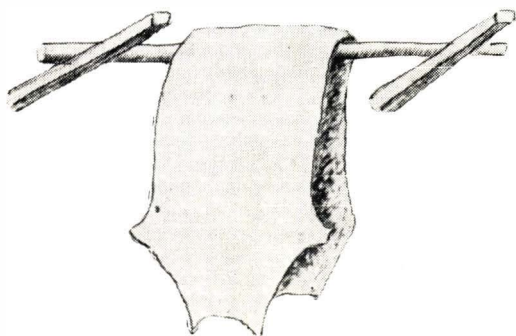
Blănille tunse denumite Cavlacuri trase de pe oi bătrîne constituie o categorie aparte.

Din cavlacurile prelucrate se obține meșina sau hira.

Conservarea pieilor

Piele sortate pentru a fi ferite de mucezure și putreziciune sînt supuse unei operații de conservare, aplicîndu-se în acest scop fie metoda conservării prin sărare și uscare ulterioară, fie metoda uscării în aer liber la umbră. Conservarea pieilor prin sărare și uscare ulterioară se face presărînd sare de bucătărie pe toată partea cîrnoasă după ce pielea a fost despăcată longitudinal în regiunea abdominală. Căntă-tatea de sare presărată nu trebuie să depășească 10% din greutatea blănille.

Astfel sărată pielea se împăturește cu lîna pe dinafară și după 4—5 zile se întinde pentru uscare pe o prăjină cu partea cîrnoasă în sus. Prin sărare pieile se deshidratează creîndu-se prin aceasta un mediu neprielnic dezvoltării microorganismelor cu acțiune distrugătoare. Cu toate acestea procedeul de mai sus folosit de țărani nu și-a găsit aplicarea în atelierele cojocarilor timișoreni pentru că pieile sărate în sezonul umed absorb multă umezeală și „mucezesc”. Cel mai eficace mod de conservare, cu cea mai largă aplicare și cu rezultate bune, este

Rudă pentru uscatul pieilor.

uscarea în aer liber. Pieile după ce au fost spintecate în regiunea abdominală sînt bine întinse pe țaruși dispuși cruciș cu vîrfurile înfipte, de obicei la extremitatea picioarelor, gîtului și cozii.

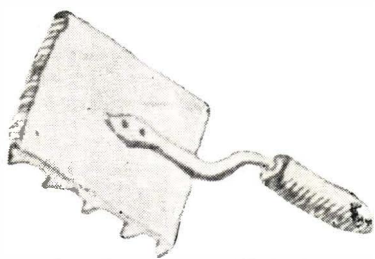
Astfel pregătite sînt agățate pe prăjini sub un șopron acoperit cu paie ori stuf, pentru a le feri de căldura dogoritoare a soarelui. Sub acțiunea razelor solare, fibrele de collagen transformîndu-se în

clei, pieile primesc o culoare cafenie și devin scôrtoase (fragile).

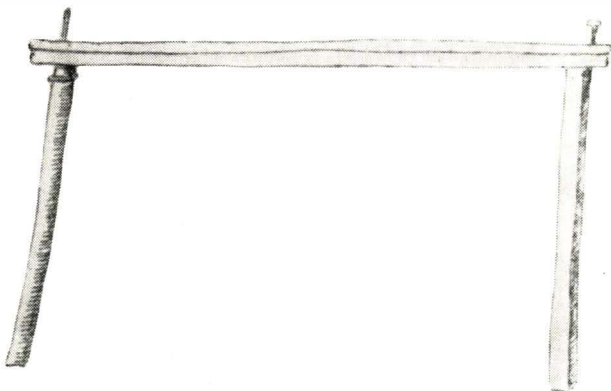
Depozitarea pieilor uscate se face în locuri zvîntate, curate și bine aerisite, așezîndu-se una peste alta cu partea cîrnoasă în sus.

Prelucrarea pieilor — cîrnuirea

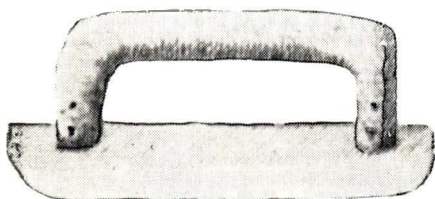
Pe la începutul lunii iulie cînd se statornicește vremea uscată, meșterul cojocar ajutat de ucenici (șăgîrți) și calfe scoate pieile uscate din depozit, le „înmoaie” bine în vase cu apă, apoi le duce cu tumba la Bega, unde le spală de sînge și alte impurități cu ajutorul țesălii fără dinți. Pieile curățite sînt aduse acasă și supuse unei operații de răzuire sau cîrnuire cum zic cojocarii. Prin răzuire se îndepărtează carnea și

Tesală pentru curățat pieile.

Meliță pentru argăsit pieile.

Scafă pentru răzuit pieile.

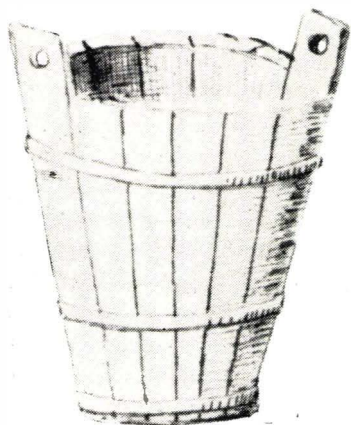
Tăglici pentru răzuit și întins pieile.

grăsimea rămase în urma jupuirii, făcînd posibilă pătrunderea uniformă a gîrșelor (argășeala) pe toată suprafața pielii.

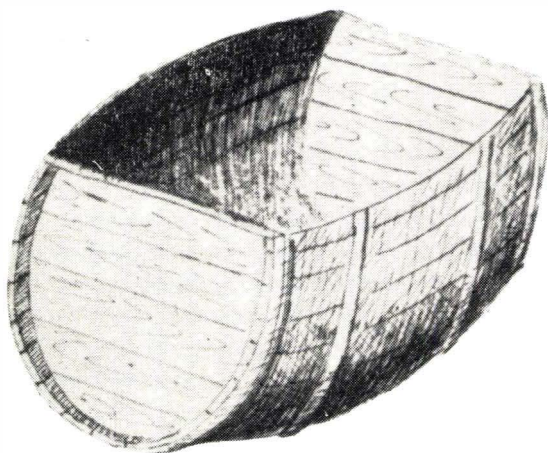
În timpul cărnurii pielea este fixată cu un capăt într-un dispozitiv de lemn numit meliță¹, iar celălalt capăt în mina stingă a cojocarului, care ținînd-o mereu întinsă, execută cărnuirea cu ajutorul scafei sau cu tăgliciul, minuite cu dreapta.

Argăsitul sau gîrisul pieilor este faza cea mai importantă în munca cojocarului, căci calitatea și trăinicia materialului prelucrat, atîrnă de priceperea și grija cu care este executată această operație. Din informațiile culese de la bătrînii cojocari timișoreni¹ aflați încă în viață reiese că cel mai eficace procedeu aplicat din vremuri vechi în argăsirea pieilor este cel bazat pe fermentația tărîței de grîu în saramură.

Într-un vas de lemn numit săpie² cu gura mai largă decît fundul, cu o capacitate de 100—120 lt. se toarnă apă rece pînă la nivelul stabilit în funcție de numărul pieilor ce intră în vas. Cojocarul introduce în săpie cite o singură piele pe care după ce o „închină” de trei ori în apă, o presară pe partea cărnoasă cu tărîțe de grîu ($\frac{1}{2}$ kg pentru fiecare piele) și sare de bucătărie (10 dag. pentru pieile mari și 3 dag. pentru cele mici). După ce tratează încă două sau trei bucăți în felul acesta le întinde una peste alta, le înfășoară sul cu lîna pe dinafară apoi

Săpie pentru argăsit.

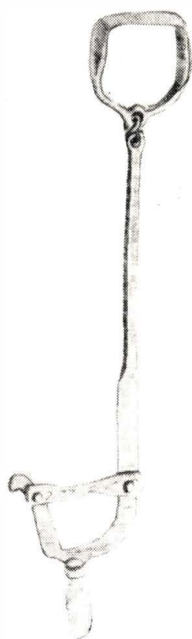
Țilog pentru argăsit.

le lasă pe fundul săpiei. Tot așa se procedează și cu restul pieilor pînă la epuizarea stivei.

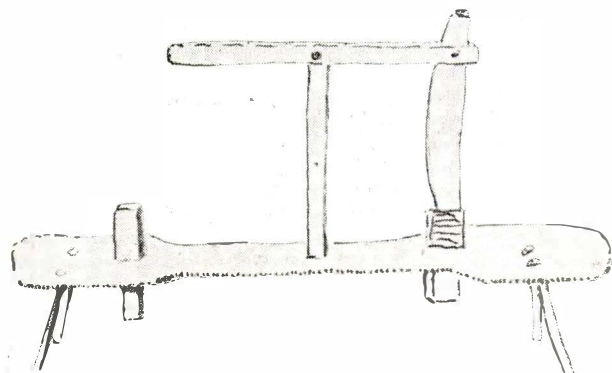
Ca să stimuleze fermentarea tărîței și să asigure pătrunderea gîrșelor pe toată suprafața pielilor, cojocarul, o dată sau de două

¹ Zorlințan Petru din Mehala str. Horia, Cărunta Ștefan — Fabrik str. Suboni, Ion Birzu — Fabrik str. S. Bărnuțiu, Ambruș Gheorghe — Mehala str. Bărăgan, Gavrilovici Ion — Mehala str. Crișan, Golub Petru — Mehala str. Almăjului, Constantinovici Lazăr — Mehala str. Moldovei.

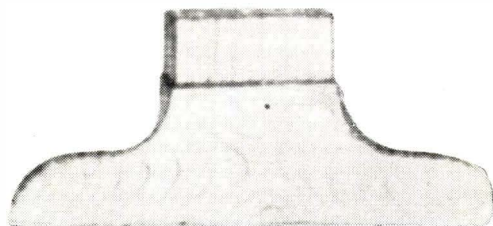
² În atelierele cu o mai intensă activitate săpia este înlocuită cu țilogul.

Cîrlig pentru în-
tins cavlacurile.

Călăvar cu a singură coasă pentru răzuire pieile.

Scafă de lemn sau de sticlă
pentru fățuit.

ori pe zi, schimbă locul pieilor printr-o mișcare circulară de sus în jos și viceversa. Cu alte cuvinte pieile de la gura vasului sînt înlocuite cu cele de la fundul vasului. Această operație numită pe limbajul profesional „întoarcerea pieilor” se execută tot timpul cît acestea rămîn în giresele. După 14 zile, meșterul verifică dacă argăseala și-a făcut sau nu efectul răsînd cu unghia fiecare piele în regiunea „prăbușului”¹. Dacă membrana care acoperă această parte se desface cu ușurință e semn că pieile sînt girese. După această probă se scot din săpie și se întind pentru uscare cu partea cărnoasă în sus pe un loc neted, curat, zvîntat.

După uscare sînt așezate în „ștos” (stivă) unde rămîn vreme de 10 zile pentru „dospire”. Pentru a le da mai multă elasticitate, după dospire, se „vlăginesc”, adică se șterg ușor pe partea cărnoasă cu coadă de miel muiată în apă și apoi așezîndu-le cîte două cu partea cărnoasă spre interior sau cum zic cojocarii „carne pe carne” se împăturesc sau se răsucesc și se lasă din nou la dospit timp de 2—3 zile. După cea de a doua dospire cojocarul le întinde forțat pe genunchi, pe spătarul scaunului sau la stolfăr, le răzuiește la meliță cu tăgliciul sau le trage la coasa călăvarului, pentru a îndepărta resturile de carne și tărițele

¹ Prăbuș — regiunea abdominală.

rămase din argăseală. Ca să li se dea „un af” adică să primească o față catifelată pieile sînt presărate cu făină de grîu și tărițe, apoi sînt bine frecate cu mîna pe toată suprafața. Tărițele în această operație ușurează pătrunderea făinii în porii pielii fără să facă pojghiță la suprafața ei. Ultima operație în prelucrarea pieilor este fățuitul care constă în răzuirea fină, executată cu o scafă cu lama de sticlă cu muchiile șlefuite sau în lipsă, cu o scafă obișnuită purtată cu mișcări ușoare pentru a nu pricinui tăieturi.

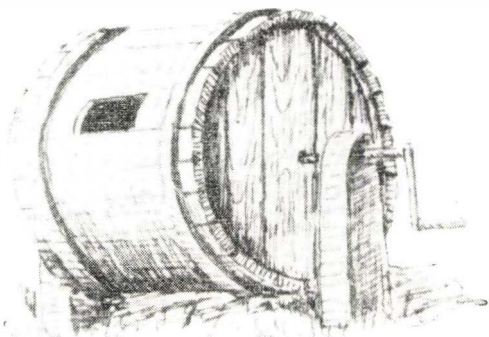
Argășitul hirei

Hira care în jocăritul artistic și-a găsit o largă întrebuințare este un produs rezultat din prelucrarea cavlacurilor de oaie sau de capră. După ce acestea au fost argășite după procedeul tradițional descris mai sus, se introduc într-un vas cu zeamă de var la care se adaugă pentru fiecare piele cite 2 dag. de sare de bucătărie. Pieile rămîn în soluție pînă ce cade lina singură de pe ele. În acest timp la intervale de cite 2 zile pieile se scot pentru citeva clipe în aer liber ca să se învîrtoșeze. După 10—12 zile se scot din cadă, se spală în apă rece și se răzuiesc pe ambele (părți) fețe. Pentru răzuitul pe partea cu lină, jocării folosesc termenul „șinăluit”.

Pieile cărnuite și șinăluite după ce sînt din nou spălate se așază într-o cadă cu apă în care se dizolvă cite 150 gr „găinaț” (gunoi de pasăre) pentru fiecare piele. Conținutul se precipită cu ajutorul unui băț timp de o oră, după care pieile se scot, se spală bine și apoi din nou sînt scufundate într-un alt vas cu o soluție preparată din 7 dag sare, 1 dag vitriol și apă pînă la acoperire. Totul se precipită timp de 1 oră. Urmează o clătire cu apă rece și curată, după care se introduc din nou într-o soluție cu un amestec de 100 gr piatră acră, 50 gr sare de bucătărie, $\frac{1}{4}$ kg făină de grîu și apă pînă la acoperire. Cantitățile fiind repartizate pentru fiecare piele în parte.

Si de data aceasta conținutul se agită timp de 2 ore după care pieile lăsate în soluție pînă a doua zi cînd se scot și se întind pe rudă la uscat dispuse longitudinal pe linia spinării.

După ce s-au zvîntat bine se stropesc cu apă pe ambele fețe și așa bine umezite cum sînt se împăturesc și se așază în saci unde rămîn timp de 2 zile la dospit. După dospire se scot din saci, se întind la stolvăr sau cîrlig și se răzuiesc cu scafa. Pentru a rămîne mereu întinse sînt fixate cu ace pe rame de lemn pînă la completa lor uscare.

Morișcă pentru lustruit blănițele
de astrahan.

Blănițele de miel utilizate la confecționarea gulerășelor și căciulilor pentru a li se da mai multă strălucire, după argăsire sînt lustruite în moara de lustruit.

Vopsitul pieilor

Sub înriurirea centrelor de cojocari din Voivodina, atelierele de cojocărie din Mehala patronate de meșteri sirbi lucrau pe la începutul veacului nostru cojoace și perpece din piei vopsite de culoarea terrei arse de Siena. Chiar și unii cojocari români din Fabrik la cererea clienților confecționau asemenea produse vopsite. Vopseaua de natură vegetală se obținea prin fierberea buretelui de dud (iască) în proporție de 4 kg iască la 10 lt. apă. Acest colorant se fixează atît de bine încît își păstrează tonul inițial pînă la distrugerea materialului prin uzură.

Meșina sau hira era de asemenea vopsită cu coloranți extrași din tulpinile și fructele unor plante indigene, după aceleași procedee utilizate îndeobște în industria casnică a bănătenilor.

Culoarea neagră se obține prin fierberea cojii de anin la care se adaugă un preparat rezultat din oxidarea fierului în apă sub acțiunea fermentării pînii de grîu. Cărmăjinul (roșu carmin), sau cărmizul, culoarea dominantă în cromatica tradițională a produselor cojocărești se prepară din semințele de boz fierte în apă.

Pentru ca vopseaua să adere la material este folosit ca degresant urina omului, cu care se ungea meșina înainte de vopsire.

Sofranul fiert în apă dă un galben crom, care în amestec cu galbenul verzui obținut prin fierberea boabelor verzi de lemnul cînelui primește o nuanță de galben citron.

Din boabele coapte de lemnul cînelui fierte în apă se obține un vînaț verzui.

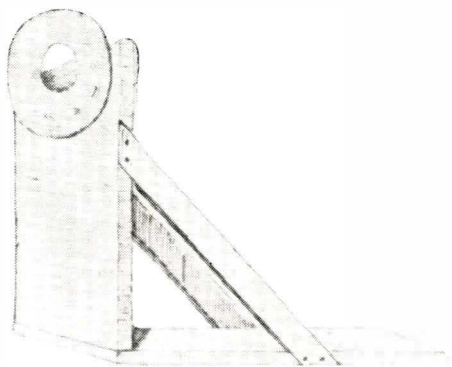
Verdele cu care se vopsește tirsătul rezultă din amestecul de urină, praf de aramă și țipirig.

Vopsitul se execută cu ajutorul unui burete sau cu un ghemotoc de zdrențe cu care vopseaua se întinde pe suprafața pielii pînă la saturație.

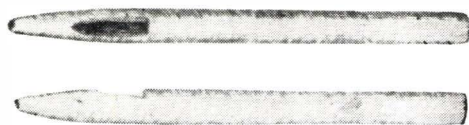
Confecționarea produselor cojocărești

În a doua jumătate a lunii august, cînd de obicei se încheie etapa giresului, meșterul și ajutoarele sale, calfele și săgîrții (ucenicii) trec la munca de confecționare a diverselor produse cojocărești. În mare parte oameni nevoiași ce-și cîștigau din greu existența, cojocarii timișoreni neavînd ateliere anume amenajate își desfășurau această muncă de mare migală în încăperi scunde cu iz puternic de piele argăsită, servind în majoritatea cazurilor și ca odăi de locuit.

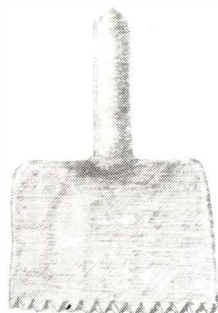
Aici, la lumina zilei furișată cu greu prin ochiuri de fereastră, ori la zarea pîlpiindă a lămpii cu petrol, acest mănunchi de oameni harnici trudeau pe întrecute din zori și pînă noaptea tîrziu. Potrivit unei rînduicli din vechime statornicită, munca de atelier era repartizată în

Stolfăr pentru întins pieile.

Potricală pentru perforat ornamentele aplicate.

Tăietor cu dinți pentru felengire.

mod judicios lucrătorilor, ținându-se seama de gradul de pregătire profesională al fiecăruia.

Ucenicul bunoară în afară de corvezile prestate în gospodăria meșterului, participa activ la toate operațiile argăsitului; repeta pînă la rutină unele lucrări de atelier repartizate pe anii de ucenicie.

În primul an confecționa bumbi din piele, tăia frînbiile de tîrșat și împletea din ele corbace.

În al doilea an decupa ciucurii și învăța să chereșuiască adică să ornamenteze în zig-zag tivul gîtului și al peșurilor cu fir de ață neagră.

În ultimul an de ucenicie decupează ornamentele copcelucului, coase corbace, decorează pe margini ornamentele de hira cu ață neagră și cu tîrșat, îndoiește civala (tivul) puerește adică consolidează cu fișii de hiră (puieriță) încheieturile și fixează merișoarele la umerii cojocului. Calfa execută toate lucrările de finisare, fixează corbacele, decorează ornamentele cu ață neagră și roșie, taie filingirile pieptului și păpăzițelor, îndoiaie civala și o chereșuiește.

Maistorul (meșterul) croiește părțile componente ale veșmintelor: arca, pesurile, gulerul, clinurile, mînecele, pe care tot el le încheie cu ață albă, croiește ornamentele pe care după ce sînt „scoase” (decupate) de calfă sau ucenic le lipește cu mîzgală¹ pe locurile însemnate în prealabil cu creionul pe diversele părți ale vestimentului.

Ornamentele brodate erau executate de calfă și soția meșterului (măistorița). În preajma zilelor de tîrg sau a marilor sărbători, cînd personalul atelierului nu mai prididea, meșterul angaja cojocari de sezon, foarte numeroși în trecut în satele Lighed și Petroman. Aceștia după ce isprăveau cu muncile cîmpului lucrau în acord pentru cojocarii

¹ Lipici din făină de grîu.

din Timișoara și Ciacova broderie artistică pe fișii de piele croite gata. Munca ucenicilor și a calfelor se desfășura în fața unei măsuțe numită verbank pe care se păstrau mosoarele de ață și sculele mărunte : sule, degetare, potricale, diferite cuțite și tăietoare dințate, ace în trei dungi de diferite grosimi numerotate de la 0, care era cel mai gros și pînă la 7, cel mai mic folosit exclusiv la cusutul tirșătului.

Meșterul își avea locul la masa de croit pe care se aflau centimetrul, cuțitele pentru croit, tăracul pentru tăiat lina, iar la unul din capeții mesei într-un cui atîrnau tiparele croiurilor. De la această masă meșterul își supraveghea și îndruma oamenii de sub ordine.

Produsele cojocarilor timișoreni.

Pînă în pragul primului război mondial în atelierele cojocarilor din Timișoara, după cum am amintit mai sus se lucrau cojoace lungi bărbătești, bundițe și mincii femeiești, pieptare și perpece sau becheșe, păclii, bundeșe, saci de picioare și căciuli.

Pe scara evoluției îmbrăcămînții din piele, de bună seamă păclia (nr. 14) reprezintă forma cea mai veche ce stă la baza tuturor produselor vestimentare din piele.

Simplitatea croielii, largă ei arie de răspindire și frecvența ei în toate straturile sociale, mai cu seamă în lumea pastorală, sînt indicii care vin să confirme afirmația de mai sus.

Fr. Griselini amintește în Istoria Banatului de o „manta” bărbătească compusă numai din piei de berbec purtată de valahii bănățeni „pe timp de ger”. Forme similare sînt întîlnite la „australienii din ținuturile mai reci” la băștinașii din Africa de Sud și Țara Focului.¹

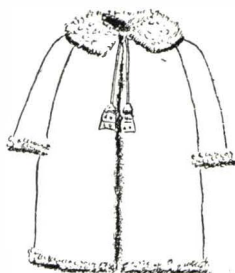
Vechimea păcliei se pierde în negura preistoriei cînd blana animalelor constituia singura materie primă pentru îmbrăcămîntea omului neinițiat în tehnica țesutului. Ca dovadă sînt răzuitoarele de piatră, acul de os, cuțitul de piatră pentru jupuit întîlnite pe vetrele așezărilor preistorice din Banat.

Păclia (sîrb. opaklia) este o haină largă și lungă pînă la călcîi, fără mîneci și fără guler lucrată din piei de berbec după un croi în evantai. Este purtată mai cu seamă de păstorii și căruțașii din „pustă” în sezonul rece. Ca toate hainele țărănești din piele, păclia se încheie la gît cu două șnururi din frîmbii împletite sau cu un bumb de piele petrecut printr-o peceică din același material.

Bunda (ung. bunda) este o piesă simplă fără decor, cu mîneci și guler mare de miel alb ce poate fi folosit și ca glugă. Bunda din cîmpie are lungimea păcliei și e confecționată din același material : piei de oi mature sau de berbec. Pînă mai acum 40 de ani era întîlnită frecvent în portul de iarnă al țăranilor mijlocași și înstăriți de pe tot cuprinsul „pustei”.

O piesă de port țărănesc ce pînă în preajma celui de al doilea război mondial s-a bucurat de multă prețuire în lumea satelor noastre este cojocul bărbătesc deschis în față, lung pînă la genunchi.

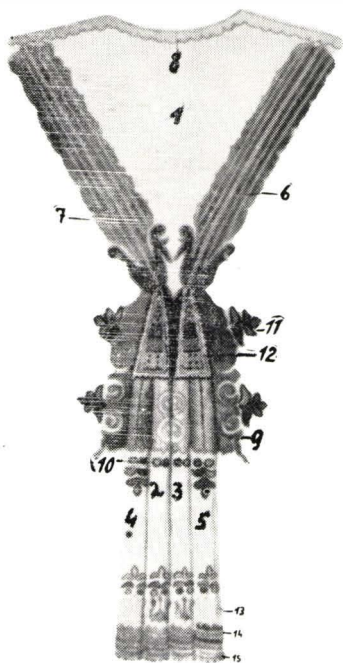
¹ I. Lips : Obîrșia lucrurilor.

Bundă.

Parte componentă a cojocului bărbătesc (a—b=peșul).

1=arca; 2—3=clinurile dintr-o bucată cu arca, 4—5=clinurile celor două peșuri; 6—7=pătpăzițe; 8=merişoare; 9=feliramgire cu roți; 10=soare; 11=brad; 12=ciucuri.

Lucrat din 7 piei de noacen după o croială mult apropiată de a bunzii. Se compune din două pesuri.² O arcă³, două clinuri,⁴ guler,⁵ copcelucul⁶ și cele două mînici.

Arca sau spatele cojocului constituie partea centrală de care sînt prinse toate celelalte părți componente.

² Pesul (turc. pes) pulpanele sau aripele cojocului (fig. 17).

³ Arca (sîrb. arka) spatele cojocului (fig. 18).

⁴ Din sîrb. klinu, fișie triunghi, sau trapez, introdusă între pesuri și arcă pentru a crea falduri.

⁵ guler (ung. galer) fișie îngustă din blăniță neagră de miel aplicată pe altă fișie din piele tivită cu hiră colorată. Gulerul e prins de arcă și pesuri în partea lor superioară.

⁶ Copcelucul (bulg. Kopku) fișie îngustă de piele aplicată la piept pe pesul stîng, pe care sînt prinse peceicile sau copcile (fig. 20).

Inițial cojocul era o haină simplă asemănătoare cu bundușul gugulanilor⁷. Linia elegantă a croieli și bogăția ornamentală, le-a dobândit abia în cursul veacului trecut când în urma stabilirii în orașul Timișoara ca și în alte localități bănățene a unui număr însemnat de cojocari transilvăneni, slovaci, armeni, macedoneni, bulgari, sîrbi, etc., cojocăritul prin aportul acestora a atins cel mai înalt grad de dezvoltare. La aceasta au contribuit în bună parte și calfele care în anii lor de drumetrie (Wanderjahre) impusă de statutul breslelor își notau în caietul de observații tot ce li s-a părut mai deosebit în tehnica și arta cojocarilor din diversele orașe întîlnite în calea lor. Întorși acasă aplicau aceste cunoștințe cu valoare de inovații, în atelierele părinților sau în propriile ateliere.

O puternică înrîurire în ornamentația cojocului țărănesc din cîmpia Timișorii au avut-o cojoacele din Virșeț, Uzdin și Nicolinț, bogat decorate cu motive aplicate din hiră colorată și broderie de mătasă vieneză. O asemenea piesă costisitoare a devenit în cursul veacului XIX un apanaj al țărănimii înstărite.

Numai cu multe jertfe cei din starea mijlocie izbuteau să-și facă un asemenea vesmint ca să fie „în rînd cu lumea”⁸.

Au fost cazuri cînd părintele și-a vîndut calul din ham și boul din jug, ba uneori chiar ogorul strămoșesc pentru ca să facă feciorului cu prilejul nunții acestuia un cojoc cu cărmăjini. Adeseori drama luxului bănățean sfîrșia cu lichidarea gospodăriilor ipotecate, scoase la mezat în prezența „domnului cu caii albi”⁹.

În cojoc nou se înfățișa cinărul (mirele) la cununie, iar cetățeanul matur în adunările obștești de la „Cas’orașului”¹.

În unele localități din Banat la sfîrșitul veacului trecut într-atîta prevala funcția socială a acestui „îmbrăcămînt de fală” în mentalitatea comunității, încît cetățenilor cărora nu le da mîna să-și facă un asemenea cojoc le era închisă calea la candidatură în alegerile de primar.

— O piesă asemănătoare cojocului în croi și ornamentație este bundița femeiască pe care mirele o dăruia logodnicei înainte de cununie. Înclocuită la începutul veacului XX de mincie, bundița a devenit o piesă rarisimă.

— Pieptarul bărbătesc purtat cu preferință de cei mai vîrstnici are aceeași croială și ornamentație ca și cojocul doar că-i lipsesc mînele și e mai scurt decît acesta cu aproximativ doi lați de palmă.

Pe stampele din veacul XIX figurează țărani bănățeni ce poartă pieptare identice cu cele decorate la începutul veacului nostru în atelierele cojocarilor timișoreni.

— Perpecul sau becheșul femeiesc deschis în față, fără mîne și fără guler, cu lungimea pînă la briu, uneori chiar și mai scurte,

⁷ Gugulani — populație românească cu așezări pe valea infer. a Văii Bistra. Numele de gugulani i se trage de la muntele Gugu care pe vremuri le aparținea ca loc de pășune pt. turmele de oi și cirezile de vite.

⁸ În rînd cu cei înstăriți.

⁹ Executorul apărea la licitațiile publice în trăsură cu cai albi.

¹ Cas’orașului — Casa orașului = primăria.

constituie una din cele mai de seamă realizări ale cojocăritului în orașul nostru. Perpecul decorat cu oglinzi atingea prețul cojocului bărbătesc.

Bocul², de influență germană purtat deopotrivă de bărbați și femei în zilele de lucru este înfundat în față și deschis în partea stângă. Se încheie cu doi bumbi de piele la umărul stîng și cu trei la subțioara stîngă, petrecuți în peceici confecționate din același material.

Ornamentația cojocului, bundiței, pieptarului și perpecului se remarcă printr-o mare bogăție de motive decorative cu profiluri variate și originale, confecționate prin decupuri de hiră colorată, aplicate pe fondul alb sau brun al vestimentelor. Fiindcă tonalitatea dominantă în cromatica lor este roșul carmin sau cărmizul, ornamentele acestor piese sînt cunoscute cu denumirea de cărmăjini. În mare parte repertoriul ornamental al cojoacelor cuprinde elemente decorative de natură vegetală: rujițe (trandafiri) cu formă de rozetă, caranfile (grec. mod.=garioaie) stilizate, merișoare, brăduleți și tulipani (lalele). În decorul pulpanelor și al minecilor alături de elementul floral, întîlnim motivul solar (soare) și bocăluța (cupa). Realizate cu multă artă și finețe motivele sînt dispuse în buchete (pana mare), (pana mică) sau în fișii rectiliniare numite felingire și urzare.

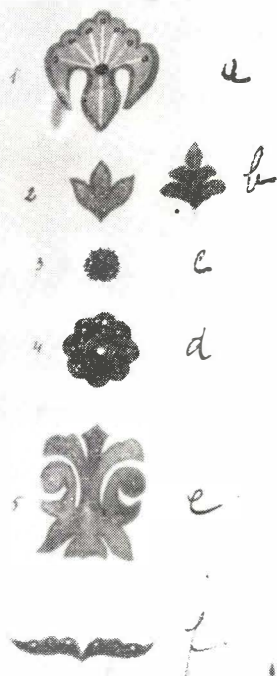
Pana mare împodobește colțurile celor două peșuri și arca între umeri. Pana mică alături de ornamentul numit capac (turc. kapak) decorează manșetele minecilor și buzunarelor. Felingirele copcelucului (bulg. kopku) au o compoziție complicată realizată din bucăți de hiră mărunț crestată pe margini și perforate pe toată suprafața în motive trapezoidale sub care la percece sînt așezate oglinjoare ce conferă acestor piese un aspect fastuos.

Pătpăzițele (sîrb. potpazica) aplicate în spate sub umeri pe linia încheieturii dintre arcă și peșuri, delimitînd spațiul aproape triunghiular decorat cu pana mare, excelează în decupuri complicate reprezentînd probabil pomul vieții cu rădăcina înfiptă în motivul bocăluță. La baza celor două bocăluțe cu care se încheie pătpăzițele atîrnă cite un ciucure (ung. csukor) sau găitan (turc. gaitan) alcătuit din cîteva pelicele suprapuse, diferit colorate, crestate și perforate în maniera celor întîlnite pe copceluc și capac. Urzarele de pe marginile peșurilor

Pana mică.

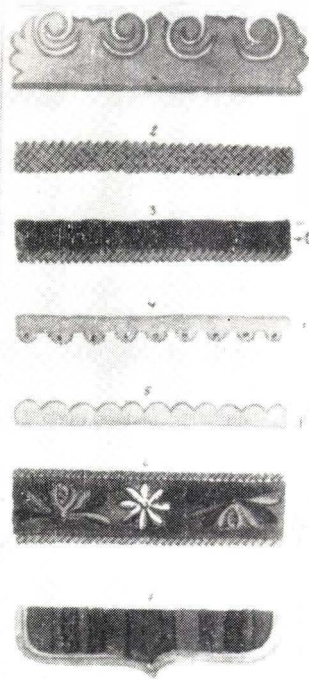
² Bok ger. țap. Probabil aceste vestimente erau confecționate din piei de țap.

a=caramfilă ; b=brad ; c=soare ;
d=rujiță ; e=bocăluță ; f=frunză.

Copceluc cu pană mică, aplicată
pe mîneacă.

a=felingir cu roți ; b=corbaci din
tîrșăt ; c=fișie cheresuită și delimi-
tată cu tîrșătul ; d=colțorei crestați și
perforați ; e=merișoare ; f=urzar bro-
dat ; g=capac ornamental cu felingire.

Pană mare de pe arca
cojocului.

sînt ornamentate cu motivul meri-soarelor și așa zisele fițaraie confecționate din șuvițe de hiră petrecute longitudinal printre tăieturile transversale ale unei fișii cu lățimea de 2—3 cm. Această ornamentare se bazează pe tehnica țesutului în 4 ite, fișiile servind ca băteală, iar scrijălitura fișiei aplicate ca urzeală.

De mare efect decorativ sînt corbacele (împrumutate de la cojocarii unguri) împletite din frîmbii (fișii) de țîrsăt verde și aplicate longitudinal pe mijlocul ursarelor încadrînd în mod obișnuit fițaraiele sau vrejurile de broderie pe formele mai noi. Marginea manjetelor, a pesurilor și a clinilor (sîrb. klinu) sînt tivite cu hiră roșie sau galbenă cheresuite (ung. köres Crișul. Imită coturile riului Criș) cu ață neagră. Sub tiv cojoacele și pieptarele sînt împodobite cu colțorei mărunți cresați pe margini și perforați pe mijloc. Perpecele sau becheșele (ung. Bekeș, probabil originar din Bekes

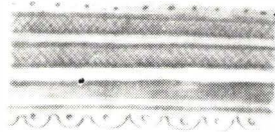
Csába) au marginile decorate cu clini (festoane) tivîți cu hiră colorată.

Conturul ornamentelor în general este accentuat cu ajutorul unei șuvițe fine de țîrsăt cusut sau fixat cu fir de ață neagră.

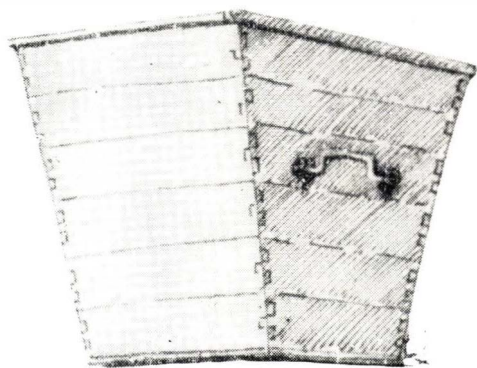
Un element decorativ specific Banatului, este zbiciul cu ciucure, un șnur împletit din 4 frimbii de hiră în diverse culori (negru, roșu, galben, verde) prins la baza gulerului în față și petrecut peste umăr în spate cu ciucurele lăsat liber.

Spre sfîrșitul veacului trecut cîmpul ornamental al cojocului și perpecului suferă o diferențiere care pe parcurs se accentuează mereu. Decorul tradițional bazat pe aplicații de hiră colorată este în parte suprimat, în parte completat cu elemente brodate cu fir de mătăsă vieneză executate cu mult rafinament. Sub influența cojocului maghiar care în preajma lui 1848 devine un simbol al spiritului revoluționar, repertoriul ornamental al produselor de cojocărie timișoreană, sporește cu elemente noi.

În compoziția decorului numit pana mare apare ochiul de păun, iar pe urzare, vrejul bogat înflorat.

Capac cu felingire aplicat la buzunarele cojocului bărbătesc.

Ladă pentru transportat marfă.

Ca în toate genurile artei populare de tradiție arhaică, la baza compoziției decorului vestimentelor din piele stă principiul simetriei perfecte în funcție de o axă de simetrie reprezentată prin linii frunte (în cazul buchetului) corbace, fițaraie sau urzare când e vorba de chengar, copceluc și pătpăzite. Forma originală a motivelor, compoziția complicată a decorului și cromatică vie și echilibrată conferă produselor cojocărești timișarene o puternică individualitate ce le deosebește de produsele celorlalte centre de jocari din Banat.

Desfacerea

Tîrgurile anuale ¹ înființate în Timișoara în anul 1718 au constituit un puternic stimulent pentru cojocarii din acest oraș. Cu excepția citorva produse confecționate la comandă din materialul clientului, marea parte a producției cojocărești era desfăcută la șatră, în tîrg.

Marfa împachetată în lăzi speciale de mare capacitate era transportată în căruță, pe locul tîrgului ² cu o zi înainte de deschiderea acestuia.

Aici, după ce cojocarul plătea armitia ³ își ridica șatra pe locul indicat de vătraș. ⁴ Încă din ajun produsele erau expuse pe ruzi, jur împrejurul șatrei sau pe tarabă în dosul căreia maistorul își făcea vînzarea ajutat de măistoriță care încasa banii ⁵ păstrîndu-i într-un buzunar mare aplicat pe fustă sub șorț. Săgîrții (ucenicii) postați în fața șatrii chemau cumpărătorii strigînd cît îi ținea gura: „ca la mine, nu-i la nime”. Cum în același timp strigau cu tot atîta rîvnă și săgîrții de pe la șătrile vecine se isca un vacarm asurzitor ce zăpăcea cumpărătorii, de obicei țărani cu chipuri speriate care în graba tîrguielilor alergau deznădăjduiți de la un capăt la celălalt al rîndului de șătri, hotărîndu-se cu greu asupra cumpărăturii.

Dintre toate tîrgurile de peste an ale Timișorii, doar tîrgul Mihoiului * umplea pungile cojocarilor. Chiar și produsele mai puțin reușite

¹ Pînă în anul 1900 în Timișoara se țineau 4 tîrguri anuale. După 1900 numărul lor a sporit cu încă unul.

² Tîrgul anual se organiza pe locul odinioară viran dintre Mehala și cartierul Cetate, III.

³ Taxă vamală care se încasa de obicei la casa vămii de la barierile orașului.

⁴ Slujbaș al orașului însărcinat cu organizarea vetrei tîrgului și cu încasarea taxelor vamale pe locul tîrgului.

⁵ Există un obicei în lumea tîrgoveților ca primii bani primiți în tîrg de la un bărbat să fie trecuți prin pâr spunîndu-se „saftea să nu mai stea, cit floc atîta noroc”. Acești bani se păstrau pînă la vînzarea tuturor produselor.

* Tîrgul Mihoiului era ultimul tîrg de toamnă.

rămase de pe alte târguri, la Mihoi, treceau ca și cele bune. De aici și vorba : „Mihoiul mătură gunoiul“.

Cojoacele codrenești cu ornamentație din hiră albă și neagră purtată de populația codrenilor din jurul Bocșei, lucrate la Timișoara erau desfăcute în târgurile Bocșei, Văsiiovii, Lugoșului, Gătăii și Ciacovei.

Tîrgurile anuale au constitui unul din principalii factori ce-au determinat circulația motivelor ornamentale din diverse direcții, Timișoara fiind punctul de interferență, unde grație gusturilor rafinate ale unei populații cu o bogată și străveche cultură materială și spirituală, acestea, în urma unui îndelungat proces de selecționare și sintetizare, au fost asimilate și integrate în repertoriul artei noastre populare cu noi valente estetice.

DIE KÜRSCHNEREI IN TIMIȘOARA

Z U S A M M E N F A S S U N G

Im ersten Teil dieser Arbeit werden die wichtigsten Arbeitsvorgänge der Schaf- und Ziegenfellbearbeitung, wie auch die traditionellen Verfahren der Gerberei beschrieben.

Der zweite Teil enthält die Beschreibung der verschiedenartigen Kürschnerei-Erzeugnisse welche in den Werkstätten der hiesigen Meister hergestellt wurden.